

Egy magyar szociológus identitásai

Bangó Jenő születésének hetvenötödik évfordulóján, 2009-ben jelent meg az ELTE Állam- és Jogtudományi Kara tudományos kiadványai sorozatában az *Identitások – A 75 éves Bangó Jenő köszöntése* című tanulmánygyűjtemény.^[1] A Karácsony András és Pethő László szerkesztésében kiadott kötet szerzői így kívánták felköszönteni az európai szociológia tudományának e neves szaktekintélyét, aki több évtizedes oktatói-kutatói pályafutásával jelentős eredményeket ért el a diszciplína elméleti és gyakorlati területein egyaránt.

Bangó Jenő 1934-ben született Szombathelyen. Az 1956-os események nyugatra sodorták, ahol Leuvenben és Fribourgban hallgatott szociológiát. A doktorátus 1963-as megszerzését követően széleskörű tudományos és oktatói tevékenységet folytatott. Dolgozott a leuveni Közép-Európa Intézetben, a Göttingeni Egyetem Közgazdasági Intézetében; az amerikai „Regis Center of European Studies” európai igazgatója, majd a stockholmi „Elin Wagner Foundation” laureátusa volt a hetvenes években. A Düsseldorf-i Szakfőiskola és az Aacheni Műszaki Főiskola tanáráként, majd 1986 és 1999 között az aacheni Katolikus Szociális Szakfőiskola professzoraként végzett oktatói tevékenységet. A nyolcvanas évek végétől a DAAD ösztöndíjasaként Magyarországon is tanított az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán, ahol a Filozófia Tanszék társadalomelméleti kutatási programjának keretében tartott német nyelven alternatív kurzusokat.

Az ünnepeelt szerteágazó munkássága sok vonatkozásban gazdagította az európai és a magyar szociológiai tudományt. Kutatási és oktatási tevékenységéhez szervesen kapcsolódnak a szociális munka és a szociológia kapcsolatát feltáró művei. Hazájához mindig hű maradván kutatásainak egész pályafutásán átívelő, kiemelt területe a magyar társadalom jelenségeinek bemutatása és tudományos módszerekkel történő elemzése. Számos írása foglalkozik választott hazája, Belgium viszonyaival is; a vallon-flamand együttélés mindig aktuálissá váló kérdései mellett műveiben figyelmet szentel az ország német nyelvű

[1] Karácsony András – Pethő László (szerk.): *Identitások. A 75 éves Bangó Jenő köszöntése. Identitäten. Festschrift Bangó Jenő zum 75. Lebensjahr.* Jászberény, 2009, Jászszági Évkönyv Alapítvány.

közösségének is. Az elmúlt évtizedekben – észelve e témakörök jelentőségét – a globalizáció és a regionalizáció kutatása felé fordult. Az előbbiekkal szoros kapcsolatban álló, mintegy horizontális részét képezi Bangó munkáinak Niklas Luhmann német szociológus életművének a feltárása, és egyúttal a magyar tudományos közönséggel történő megismertetése. E törekvésének köszönhetően jelentős szerepet vállalt és vállal a magyar Luhmann-recepcióban. A funkcionális differenciálódás és a szociális munka, mint társadalmi alrendszer összefüggéseinek feltérképezésében ért el fontos eredményeket.

Az ünnepi kötet Bangó Jenő életútjának és munkásságának tükrében joggal kapta tehát az *Identitások* címet. A rendkívül gazdag gyűjtemény német, angol és magyar nyelvű írásokat tartalmaz. A szerzőknek e kiemelkedő élelműhöz kapcsolódó tanulmányai mellett helyet kaptak Bangó Jenő tudományos eredményeit feldolgozó esszék, és személyes visszaemlékezések. A kötet bemutatása során az áttekinthetőség érdekében eltérünk a tanulmányok nyelv szerinti csoportosítástól, és Bangó Jenő emberi-szakmai identitásához igazodva három tematikus csoportba rendezve – a modernitás jövő- és társadalomképét, Niklas Luhmann munkásságát, valamint a szociálpolitika, szociális munka, felnőttképzés problémáit elemző tanulmányok – ismertetjük a kötet tartalmát.

JÖVŐKÉP ÉS TÁRSADALOMKÉP

Kappéter István tanulmányának címe sokat sejtető: *Krízisek – kóros lelki állapotok – szociorégiók*. Figyelembe véve a szerző életművét, okkal gondolhatunk arra, hogy több diszciplínát is átfogó tanulmánnyal állunk szemben. S reményeink beigazolódnak. Kappéter a társadalomfejlődési korszakokból kiindulva arra hívja fel a figyelmet, hogy az ipari társadalmak válsága lényegesen súlyosabb problémát jelent, mint a korábbi korszakok válságai. Mielőtt megfogalmazná – olykor kissé naiv – javaslatait a válságból való kilábalással kapcsolatban, egy fél oldalas szociálpszichológiai jellegű kitérőt tesz. „A kóros lelkületű többséget kóros lelkületűek tudják irányítani” – ezen erős állítással kezdődő részben azt az álláspontját feje ki, hogy az emberek a válság időszakokban anómiássá válnak, mert nem értik meg, hogy miért romlott meg a helyzetük. A szerző szerint a válság időszakokban – utalva Ormos és Krausz írásaira – megjelennek a szkizofrénia határán lévő vezetők, hiszen „ők nem a valóságot követik, hanem vágyaik, álmaikat tekintik valóságnak. Ezért könnyen és meggyőzően tudnak olyanokat hazudni, amelyeket elhisz a saját sorsának kézbe vételéről lemondó anómiás és szorongó tömeg, és támogatja őket”.^[2] A szerző sajnos a fent már jelzett két könyvre való utaláson kívül nem támasztja alá ezen téziséjét, s így az olvasónak egy kis hiányérzete támadhat. Visszatérve a tanulmány fő vonalára Kappéter egy fenntarthatóbb társadalom megvalósításának feltételeit vizsgálja meg közelebbről. Hangsúlyozza a jövőkutatás elvitathatatlan jelentőségét

[2] I. m. 192.

abban, hogy a szükséges változások megfelelőek legyenek. Az általa megfogalmazott „szükséges változások” igencsak heterogének, széles horizontot ölelnek fel, s ez talán magának a szerzőnek a képzettségével, érdeklődési területeivel magyarázható. Zárásként a szerző Bangó Jenő luhmanni ihletésű szociorégióval kapcsolatos munkásságára utal, s kiemeli, hogy a jobb jövő kialakításához nélkülözhetetlen megérteni az ún. partneri és intervenció rendszerek jelentőségét.

Farkas János tanulmányában azt a kérdést járja körül, hogy milyen társadalmi alakzat felé megyünk. Egy készülő – Dénes Tamás kutatásával közösen írt – könyvére támaszkodva arra tesz kísérletet, hogy bizonyítsa, az információs társadalom kifejezés nem adekvát fogalom a valóságos helyzetre. Ha röviden akarjuk megfogalmazni, hogy miért nem, akkor az így hangozna: minden társadalom „információs”, s ezért nem lehet differencia specifikája a mai társadalmi alakzatnak. „Az információs társadalom szerintünk nem csúcspont (vagy végpont), hanem kiindulópont az emberiség fejlődésében.”^[3] A szerző ezen állításának bizonyításaként részletesen foglalkozik az információ, az ismeret és a tudás fogalmával, majd leszögezi, hogy „a különböző „fejlettségű” társadalmakat éppen az ismeret-, illetve a tudás áramlása különbözteti meg egymástól.”^[4] Farkas arra hívja fel a figyelmet, hogy az egyszerűbb társadalmak alapulnak csupán az információn, s a fejlettség növekedésével egyre inkább az ismeret, s a tudás válik hangsúlyosabbá: „A „társadalmi tudat” megy át ezeken a fejlődési szakaszokon azon mechanizmusok révén, hogy egyre több ember fejében válik tudás az elemibb információkból és a kevésbé elemi ismeretekből.” A tanulmány végén egy szakmai szempontból érdekes tudásszociológiai jellegű kérdést tesz fel a szerző: az információs társadalom, a tudástársadalom fogalma nem csupán ideológiai fogalom, ami a politikai-tudás elit érdekeit szolgálja. A kérdés létjogosultságát azzal (is) indokolja a szerző, hogy a tudástársadalom új eszközei csökkentik vagy növelik a társadalmi egyenlőtlenséget. Véleménye szerint ez a fő kérdés, s nem a társadalmi alakzat elnevezése. A tanulmányban – terjedelmi korlátok okán – erre sajnos nem kapunk választ, de a fent jelzett könyvben valószínűleg részletesen kitérnek erre a szerzők.

Nováky Erzsébet tanulmánya a fenti két tanulmányhoz hasonlóan a jövőkutatás témáját érinti. A szerző tíz oldalas tanulmányában a magyar jövőkutatás fejlődésének alakulását vizsgálja, különös tekintettel az elmúlt tíz évre. A magyar jövőkutatás a közel negyven év alatt kivívta magának a tudományterületek között az elismerést, s a tanulmány alapján joggal állítható, hogy a közeljövőben még jobban felértékelődik a jelentősége. Az elmúlt évtizedben a jövőkutatók újfajta kihívásokkal találkoztak, s ezekre merőben új módszertannal és metodológiával tudtak válaszolni. Egyik ilyen meghatározó változásnak tarthatjuk azt a felismerést, hogy a jövőt a jövőre vonatkozó várakozások is befolyásolják, s így nem hanyagolható el a laikusok, nem-szakértők jövőre vonatkozó

[3] I. m. 161.

[4] I. m. 163.

attitűdjei. A tanulmányban bemutatásra kerül két magyar komplex jövőképkutatás, s ezáltal az olvasó megismerheti a vázolt perspektívákat. Ezen jövőképek olykor nem túlságosan derűsek, bár nem is az a céljuk: „Nem az optimális, a kívánatos jövőalternatívát kerestük, hanem az *adott feltételek és elvárások talaján az elfogadhatóakat.*” [kiemelés az eredetiben]^[5] Számunkra legérdekesebb az volt, ahogyan a szerző bevezet minket egy konkrét jövőkutatás megszervezésének kulisszái mögé. A tanulmány végén a szerző visszatér a cikk eredeti kiindulópontjához, a magyar jövőkutatás alakulásához, s áttekinti a jövőkutatás oktatását, a nemzetközi kapcsolatokat, az elmúlt tíz évben szervezett konferenciákat, a tudomány előtt álló feladatokat.

Olasz Lajos angol nyelven írt tanulmányában (*Rebuilding of nation-state in Eastern Central Europe after the change of regime*) a közép- és kelet-európai államok nemzeti újjáéledésével foglalkozik a rendszerváltás utáni időszakban. A szerző abból indul ki, hogy a kelet- és közép-európai államokban az ún. Gesellschaft-modell nem volt elég erős és nem volt eléggé beágyazott ahhoz, hogy ellensúlyozni tudja az etno-kulturális közösségi hatásokat, így a nyelvi és kulturális identitás vált a politikai legitimitáció döntő tényezőjévé, s mindez belső kisebbségi konfliktusokat és államközi feszültségeket eredményezett. A szerző röviden elemzi az első és második világháború nemzetállamokra, kisebbségekre kiható következményeit, majd bemutatja a Szovjetunió felbomlása és a mesterségesen felépített ideológiai és hatalmi-politikai struktúrák összeomlása után az újraformálódó közép-európai régióban lezajlott fontos változásokat. Megállapítja, hogy a politikai és gazdasági rendszer radikális átalakítása, elsősorban a nyugat-európai geopolitikai orientáltság okán ezek az országok el tudtak szakadni a perifériától.: Közép-Kelet-Európában az ideológiai és hatalmi politikai makrostruktúrák felbomlásával egy „kettős tér” koncepció jelent meg: integráció és „újracionálisizáció”. Korábban a szovjet politika megpróbálta ezeket az országokat elszigetelni a polgári világtól, a modernizáció civil, polgári vonalától és ezzel egyidejűleg megpróbálta a nemzeti identitás kollektív tudatosságát eltörölni és feloldani az osztályokra épülő internacionalizmusban. A rendszerváltások után a következő folyamatok voltak megfigyelhetők: az európaizáció a modernizációt képviseli, a Nyugat-Európa konform gazdasági és politikai berendezkedést, az európai integrációs folyamatokhoz való adaptálódást, ugyanakkor egyidejűleg megjelent a nemzeti-identitástudat rehabilitációja, a történeti kontinuitás értékei és az állami szuverenitás prioritásának erősítése is. E folyamatokkal párhuzamosan egy legitimitációs krízis zajlott le, s bár az új kormányok rendelkeztek legitimitációs potenciállal, mégis növekvő szociális kiábrándultság volt megfigyelhető mind politikai, mind morális szinten. Olasz külön utal arra, hogy ezen konfliktusok vallási dimenziókban is megjelentek. Megállapítja, hogy az etno-centricizmus nem lett meghatározó politikai faktor Közép-Kelet-Európában. Az Európához való felzárkózás az egész társadalom számára reális választás volt: az európai integrációba való belépés valamennyi

[5] I. m. 221–222.

országtól megköveteli a nemzetállami szuverenitás, valamint a nemzeti aspektusok korlátozását, visszaszorítását.

Az Európai Unió 2004-es kibővítésekor tíz olyan állam került a Közösségbe, amelyek a régi tagországokétól teljesen eltérő politikai, társadalmi és gazdasági körülmények között éltek meg a második világháború utáni évtizedeket. *Lengyel György tanulmánya – Identitások, EU-célok és integráció: hol húzódnak az elit-attitűdök határai?* – egy 2007-es felmérésen alapul, amely keretében tizennyolc európai állam mindegyikében nyolcvan képviselőt és negyven felső gazdasági vezetőt kérdeztek meg az Unióhoz fűződő viszonyukról. Jelen írás e statisztika értékelő elemzését adja, különös tekintettel a Kelet és Nyugat különbségére és az uniós tagság hosszára. Lengyel tanulmánya elsőként az identitások különbözőségét ismerteti. A hovatartozás érzését több szint ismertetésével mutatja be a szerző, hangsúlyozva, hogy az exkluzív nemzeti identitás nem egyeduralgó Európában. Az egyes kötődések ugyanakkor eltérő intenzitásúak: a kelet-európai államokban a különböző területi szintekhez kapcsolódó identifikáció erősebb, mint Nyugaton.

Az egyes elitiek több szempont alapján mutatnak eltéréseket. A munka rámutat a posztoszocialista államok vezető rétegének kétoldalas attitűdjére: e csoportok tagjai kevésbé elkötelezettek az Unió és a szupranacionális intézmények iránt, mint a régi tagállamokban, ugyanakkor inkább támogatják a liberális kapitalista EU-képet, mint a volt Tizenötök elitjei, akik ellenben a társadalmi biztonságot tartják fontosabbnak. Érdekes eredménnyel szolgálnak az alapító és a később csatlakozott országok elitjeitől nyert válaszok. A hat alapító tagállamban egyértelműen közelebb érzik magukhoz az EU-t, mint a később csatlakozott államokban – függetlenül, hogy azok Nyugaton vagy Keleten helyezkednek el, jó példa erre a brit euro-szkepticizmus.

A tanulmány foglalkozik a Kelet-Európán belüli különbségekkel is. Az EU célját illetően a közvélemény lényegesen eltér a vezető réteg által preferáltaktól; a népesség többsége itt a társadalmi biztonságot részesíti előnyben. Az egyes országok bemutatásán keresztül is színes képet kapunk; míg a lengyel és magyar elit körében egyfajta hallgatólagos konszenzusról ír a szerző, addig Csehországban és Észtországban leginkább szkeptikus a vezető réteg. A felmérés elemzése a fentiekén túl még számos szempontra és összefüggésre világít rá, érzékeltetve az identitások és a preferált EU-célok sokszínűségét, valamint a homogén európai elitréteg tézisének alaptalanságát.

NIKLAS LUHMANN

Cs. *Kiss Lajos* tanulmánya (*Niklas Luhmann politikai államfogalma*) Niklas Luhmann rendszerelméletének egyik legösszetettebb kérdéskörével foglalkozik. Az állam fogalmának megalkotása több évszázada foglalkoztatja a szociológia és a jogtudomány művelőit. A szerző által bemutatott államfogalom e kettő között teremt kapcsolatot, mindkét tudományterület alapvető jellemzőit, működési és reflexiós mechanizmusait beépítve abba.

A szociológia és a jogtudomány kompetencia-vitájának bemutatása rávilágít mindkét elmélet gyengeségeire. Carl Schmitt munkásságának sarkkövét beépítve a szociológia az államot tisztán politikai realitásnak tekinti, amely mára, a globalizált világ összetett kommunikációs struktúrája miatt túlhaladtoknak tekinthető. A jogtudomány pedig a jog világában rekedve nem érinti az állam működési mechanizmusának fő jellemzőjét, a politikai rendszerhez való kötöttséget, amely a társadalmak funkcionális differenciálódása után tapasztalati ténszerűséggé vált.

A szerző kiválóan mutatja be a fenti elméletek luhmanni kritikáját a klaszszikus európai *szuverén állam* koncepció *túlhaladásán* keresztül. Amit a politikai elmélet a társadalom és az állam elkülönüléseként fogalmazott meg, az nem tükröződött vissza az állam kategóriáinak fenti megalkotásánál. A fentiek alapján a schmitti tételt, mely szerint „az állam fogalma előfeltételezi a politika fogalmát”, továbbfejleszti a következő alapvetést kimondva: „az állam és a politika fogalma előfeltételezi a társadalom fogalmát”.

A jogtudomány államfogalmát is revidiálva, szociológiai tartalommal tölti meg annak egyes összetevőit. A három szükségszerű elem közül az államterület érintetlenül hagyása mellett az államnép a „nyugtalan-ságot” képviseli, az államhatalom pedig a „néptől megvont, korlátok közé kényszerített hatalom”, amely a rendet jelenti. Az államhatalom értelmezése átvezet a politika fogalmához, amelyet rendszerelméleti nézőpontból gondol újra.

A politika kategóriájának régi és új felfogása szervesen illeszkedik az államfogalom fent felvázolt kritikájához. A hagyományos értelmezés még egységként kezelte a társadalmat és az államot, illetve a politikát és az államot, s így a társadalmat még politikai társadalomként fogta fel. A 18. és 19. században megalkotott jogállam kategóriája úgy reagált a társadalom és az állam elválására, hogy a politika fogalmán belül elkülönítette az államot és a politikát.

A jogállam léte a politika korlátait, tehetetlenségi pontját jelenti. Az állam ezen egységfogalmának elismertsége a kialakulásához vezetett küzdelmek tükrében érthető, ugyanakkor elfedi a politikai és jogi rendszer egymástól független önfenntartó-önfelépítő műveleteit. Luhmann ehelyett a két rendszer strukturális kapcsolódásában látja az állam lényegét, amelyet nem már lehet egységfogalomként meghatározni, mert ez az egységnek csak a látszatát teremti meg: az állam a politikai rendszerleírására és egységének azonosítására szolgáló fogalom.

Cs. Kiss Lajos értelmező összefoglalásának köszönhetően megismerhetjük Niklas Luhmann koherens államfogalmát. A szerző ugyanakkor kritikai szemmel is tekint az elméletre, több helyen kiegészítve azt. Luhmann követve rávilágít arra, hogy a modernitás korszakában már a társadalom egyetlen részrendszere sem képes az egész reprezentálására, ugyanakkor az állam, mivel a politikai és a jogi funkció reflexív utalástöbbleteként egyaránt kommunikatív és szervezeti realitás a jogban és a politikában, mégis megragadható egy differenciafogalom formájában, amelynek kidolgozása a szinoptikus államelmélet feladata.

Pokol Béla Bangó Jenő hetvenötödik születésnapjára ajánlott tanulmánya (*Theoretische Korrigierungen von Niklas Luhmann's funktionale*

Systemtheotie) szervesen kapcsolódik az ünnepest munkásságához. Niklas Luhmann rendszerelméleti gondolkodása Bangó műveiben is visszaköszön, ezt vette kritikus szemmel görcső alá Pokol jelent írásában. A szerző nemcsak korrigálja az elméletet, hanem ezek alapján ki is egészíti azt. Elsőként a funkcionális differenciálódás alapját, a *bináris kódokat* vizsgálja meg. A Luhmann által felvázolt cselekvés-elhatárolási struktúra alkalmosságát az alapján utasítja el, hogy az teret enged egyéb kódoknak a későbbiek során, amely a bizonyosság alacsonyabb szintjét eredményezheti. Ehelyett az *intézményes differenciálódást* tartja elfogadhatónak, ami azonban felveti az egyes bináris kódok domináns szerepét, vagyis az értékhierarchia kérdését az egyes részrendszerekben.

Pokol a kód használatával kapcsolatban is tovább differenciálja az eredeti elméletet. A jelenségek társadalmi részrendszerekhez való tartozásánál elutasítja a *Leistungsrolle* és a *Publikumsrolle* elhatárolását. A kommunikációs folyamat e megosztó jellegének elkerüléséhez újraértelmezi Luhmann rendszertipológiáját. Az interakció, az organizáció és a társadalom új értelem nyer a harmadiknak, vagyis a társadalomnak a differenciálásával. A már említett professzionális intézményrendszer mellé bevezeti a *hétköznapi életet*, mint az elsőtől különböző kommunikációs struktúrát. Ezen új felosztást azzal teszi érzékletesebbé, hogy a hétköznapi élet inkább interakció, a professzionális intézményrendszer pedig már az organizáció strukturális sajátosságaival rendelkezik. A kettő között számos szféra – mint például a tömegmédia – tölt be közvetítő szerepet. A hétköznapi élet értelmezésével lehetőség nyílik a luhmanni erkölcszsemlélet korrigálására is. A hétköznapiság olyan jelenségeket fed fel, mint a szolidaritás és a társadalmi kohézió, mindemellett lehetőség nyílik a szereplők személyiségének komplett vizsgálatára.

A fentiek mellett Pokol két részrendszer kiemelt szerepét hangsúlyozza, azok koordinatív szerepére mutatva rá. Luhmann koncepciójában valamenyny részrendszer azonos súllyal bír, a szerző szerint azonban a *piacgazdaság* és a *politika* megkülönböztetett funkciót tölt be a modern társadalmakban. A Karl Polanyitól átvett formális és materiális gazdaságfogalmak alkalmazásával vizsgálja a politika és a gazdaság működési pályáját, kapcsolódási pontjait. Nemcsak a társadalom egészét koordináló részrendszereket vizsgálja a szerző, hanem az azt uraló osztályok dinamikáját is. Ezzel egészíti ki Luhmann elméletét, akinek műveiből hiányolja az egyes csoportok belső kohéziójának, illetve az egymással a hataloméért folytatott harcának a bemutatását. Marxi gyökekekhez is visszanyúlva a jelenkor uralkodói osztályának leírására leginkább a neogramsciánus filozófiát tartja alkalmasnak. E csoport piacintegráló tevékenységének, majd az erre épülő politikai szerepvállalásnak a leírása visszavezet az eredeti kiindulóponthoz, keretet adva így a tanulmányoknak.

Karácsony András tanulmányában (*Az ember, mint a hallgatás tárgya a luhmanni elméletben*) a luhmanni életmű egy kevésbé ismert szeletére hívja fel a társadalomtudományok iránt érdeklődő olvasó figyelmét. Niklas Luhmann *A szociológia és ember* című tanulmányában amellet érvel – szemben a szubjektumfilozófiai hagyománnyal –, hogy ez emberrel mint társadalomelméleti alapkategóriával ne foglalkozzunk, s ennek megfelelően a rendszerelméletében

sem foglalkozik antropológiai kérdésekkel. A német konstruktivista gondolkodó szerint „a társadalom nem emberekből, hanem kommunikációkból áll, és nem az emberek, hanem »csak a kommunikáció képes kommunikálni« [...] A társadalmi változás nem vezethető vissza maradéktalanul az emberek változására.”^[6] Karácsony röviden bemutatja a luhmanni rendszerelmélet fő tézisét, ezzel is megalapozva a tanulmány következő részét, amelyben az ’ember problematikával’ foglalkozik. Luhmann alapján abból indul ki, hogy az ember háromfajta szerveződési formaként értelmezhető (ember mint biológiai rendszer, ember mint pszichikai rendszer, ember mint személy), s mindhárom esetben különbözik egymástól az önmegfigyelés és a külső megfigyelés. Többek között ez eredményezi azt, hogy Luhmann szerint nem lehetséges a három terület integrálása egy egységes rendszerbe: „A három rendszer (a biológiai, a tudati és a kommunikációs) autopoézise elkülönül egymástól, közvetlenül nem lépnek be egymás autopoézisébe, hanem csak irritálják egymást, s ez az irritáció jelenik meg interpenetrációként... az interpenetráció nem eredményezi a rendszerek ’összeolvadását’.”^[7] Karácsony kitér az elemzésének vége felé Luhmann indíviduummal kapcsolatos nézeteire is, melyben érdekes összefüggésre világít rá. A modernitást megelőzően az ember az individualitást az inklúzió révén tudta elérni, hiszen a stratifikáltan differenciálódott társadalmakban az egyéni életet nagyban befolyásolták a részrendszerek, mint például a réteg, a rend, a család. Ezzel szemben a modern társadalmakban az individualitás az exklúzió révén érhető el. Minden szorosan összefügg a szociálpszichológiában megismert szerepelmélettel: a modern társadalmakban az embereknek többféle viselkedésvárásnak (szerepnek) kell megfelelniük, s ezen elvárások határozzák meg az emberek egymás közti viszonyait. Mindezek alapján Niklas Luhmann az emberről való hallgatást javasolja. Karácsony tanulmánya számunkra nemcsak a téma miatt volt érdekes, hanem azért is, mert érthető stílusban, a megértést segítő példákat tartalmazva íródott tanulmánnyal van dolgunk.

Balogh István terjedelmes tanulmányában (*A társadalomrendszer és környezete*) bemutatja, és kritikailag értékeli Luhmann ökológiai kommunikáció modelljét. A téma aktuális, hiszen a klímaváltozás következményeként a Föld ökológiai egyensúlya felbomlott, s az embereknek meg kell tanulniuk a megváltozott körülmények között élni, s ki kell alakítani azokat a technikákat, amelyekkel ha nem is visszafordítani, de csökkenteni tudjuk a klímaváltozás drámai következményeit. „A jövőbeli ökológiai egyensúly tartósságához először az emberi magatartásnak, az emberi viszonyoknak, az intézményeknek és az együttélési formáknak az eddigieknél mélyebb újragondolása, majd ennek gyakorlati újraformálása, elengedhetetlennek látszik”^[8] Luhmann a társadalom és a környezet megkülönböztetésére épülő elméletének segítségül hívásával kívánja egy új perspektívából megvizsgálni az ökológiai problémát. Meglá-

[6] I. m. 199–200.

[7] I. m. 202

[8] I. m. 100.

tása szerint az egyes szociális (rész)rendszerek saját bináris kódjuk okán csak korlátozottan érzékelik a környezetben felmerülő problémákat. Megfogalmazza azt a tézist, miszerint az „ökológiai kérdésfelvetésnek a rendszer és a környezet különbségének egységére, nem pedig a rendszer megkülönböztetés (differenciálás) nélküli egységére kell támaszkodnia”.^[9] Balogh az elemzésének mélyítése érdekében taglalja a luhmanni elmélet alapfogalmait (társadalom, rendszer, rendszer határa), majd megfogalmazza kritikai javaslatait. A tanulmány szerzője szerint a társadalom egy többdimenziós relációs-rendszerként definiálható: „Egyrészt, mint az együtt élő emberi lényeknek egymás közötti viszonyai (az általános rendszerelmélet terminusaiban kifejezve: a részeknek egésszé szerveződése). Másrészt, az egyeseknek, valamint az összességnek önmagához való viszonyai (az általános rendszerelméletben, valamint Luhmann meghatározása szerint a rendszernek információs és kommunikációs önmegfigyelése, illetve negentrópiája). Harmadrészt az összességnek a viszonya a természethez (az általános rendszerelméletben a zárt rendszer anyagi nyitottsága).”^[10] Az előbbieket is figyelembe véve azt javasolja, hogy az ökológiai krízis újragondolását a következő szemléleti alapon tegyük meg: a társadalmat úgy fogjuk fel, mint a természetre ráutalt nyitott, és ezzel párhuzamosan a természettől önmagát megkülönböztető zárt rendszert. Ezen elméleti alapból kiindulva röviden megnézte a természet és a társadalom közti ellentmondásos viszony történeti alakulását.

A Luhmann-tanulmányok sorát gazdagítja *Feketené Szakos Éva* munkája (*A konstruktivizmus hatása az andragógiára*), amelyben a felnőttképzés és a konstruktivizmus viszonyáról elmélkedik. Horst Siebert munkásságára alapozva az egyéni tanulás egyfajta önszervező, reflektív, autopoetikus gondolkodási folyamatként való értelmezését hangsúlyozza, hiszen az önszervező tanulás – kiváltképpen a felnőttkori – a szelektív észlelésen alapszik. Ezen felismerésnek különös jelentősége van az andragógiában: „Az önszervező tanulás nem azt jelenti, hogy nincs szükségünk tanításra, de azt igen, hogy az erőszakos »megtanítási kísérleteknek« (a kioktatásnak) általában ellenállunk (»bumeráng-effektus«).”^[11] Mindez egy teljesen más tanítási metodológiát igényel, hangsúlyosabbá válik a csoporton belüli tudásmegosztás, a csoportos tanulás került előtérbe, illetve az oktató részéről a kommunikatív kompetencia. A közösségi, csoportos tanulás fókuszában a megfigyelés él, maga a tanulócsoporthoz értelmezhető a megfigyelők rendszereként. A szerző továbbá kiemeli, hogy mint minden rendszer, a tanulócsoporthoz is saját dinamikával rendelkezik, s ez egy külön elemzési kérdés lehet további pedagógiai vizsgálódások számára. A csoportban meglévő rejtett (implicit) tudás felszínre hozatala a közösségi tanulás központi kérdését képezi, s ezért fontos, hogy az oktató az adott téma kapcsán csupán egyfajta értelmezési lehetőséget kínáljon a hallgatók számára, meghagyva a

[9] I. m. 102.

[10] I. m. 112.

[11] I. m. 169.

lehetőséget a más véleményeknek, s annak, hogy a csoport tagjai – beleértve az oktatót – kölcsönösen hassanak egymásra. Ahhoz, hogy ez megvalósulhasson, előtérbe kell kerülnie a szerző szerint a kooperatív és problémaorientált tanulás-szervezési módoknak.

SZOCIÁLPOLITIKA, SZOCIÁLIS MUNKA, FELNŐTTKÉPZÉS

Marianne Genenger-Stricker, Brigitte Hasenjürgen és Angelika Schmidt-Koddenberg tanulmánya (*Soziale Arbeit in der Einwanderungsgesellschaft*) egy rendkívül aktuális kérdéskört, a szociális munkának a németországi bevándorlók integrációjában betöltendő feladatát dolgozza fel. A szerzők átfogó képet adnak a jelenség mibenlétéről; a szociális munka szerepét szélesebb kontextusba helyezve részletes leírást kaphatunk a migrációnak a német társadalomban betöltött szerepéről. Ennek megfelelően a munka három fő tematikai egységre tagolódik. Az első rész a bevándorlók társadalmát mutatja be, a második a többségnek e jelenségre adott válaszával foglalkozik, végül a harmadik a szociális munka funkcióját vázolja fel.

A bevándorlás jelentőségére hívják fel a figyelmet a szerzők. Németország lakosságának tizenkilenc százaléka, minden negyedik újszülött rendelkezik migrációs háttérrel; több nagyvárosban ez utóbbi arány meghaladja az ötven százalékot, ami a többség-kisebbség viszonyának átértelmeződését vonja maga után. A helyzetük megértését tovább bonyolítja, hogy a migránsok sem képeznek egységes társadalmat. Közelebbről megvizsgálva rendkívül heterogén képet kapunk úgy vallási, mint kulturális és identitásbeli jellemzők alapján. Általánosan elfogadott azonban, hogy jelentős részük kevesebb *szociális tőkével* rendelkezik, mint a többségi társadalom tagjai. Ennek okaként a szerzők alapvetően a többször átélt hátrányos megkülönböztetést, és az e mögött rejlő előítéleteket jelölik meg. A szegénység öröklődésének elképzelését elutasítva az előítéletek továbbélésének veszélyeire hívják fel a figyelmet.

A német migrációs politikát a 2005-ben elfogadott új bevándorlási törvényen keresztül szemlélteti az írás. Az előremutató jogszabály kiemelten kezeli az érintettek integrációját, ugyanakkor növeli a szakadékot a bevándorlók és a menekültek között; megfosztva az utóbbiakat a szerzők által indokoltan vélt támogatástól. A két évvel későbbi Nemzeti Integrációs Terv prioritásai kapcsán világítanak rá a szerzők a bevándorlók részvételének fontosságára. A társadalmi lét minden területén biztosítani kell számukra a jelenlétet, e feladat komplexitását az élethelyzetek sokszínűsége adja.

Az utolsó rész a szociális munkának a bevándorlás kezelésében betöltendő szerepével kapcsolatban fogalmaz meg ajánlásokat. A szerzők nem egyszerűen a központi politika végrehajtóiként tekintenek e terület szakembereire, hanem kritikus szemléletet várnak el tőlük a migráció kormányzati kezelésével kapcsolatban. Segítségét így nem csupán a jogalkotó által kijelölt csoport beilleszkedéséhez szükséges nyújtaniuk, hanem valamennyi rászorultnak. A kulturális és etnikai hovatartozás helyett pedig éppen a *rászorultság* kell, hogy a szociális

munka alapja legyen. Nélkülözhetetlen ugyanakkor a többségi társadalom bevonása is e probléma megfelelő kezeléséhez. A bevándorlásról folytatott társadalmi vitában tehát mellőzni kell a kulturális elemeket, ugyanis csak egy ilyen, mindenki számára nyitott párbeszéd szüntetheti meg az előítéleteket és eredményezhet hatékony integrációt.

Norbert Jers az ünnepelt születése hetvenötödik évfordulójának apropóján egy vele lényegileg egyidős, fiatal tudományágot, a zeneszociológiát mutatja be (*Musik- Gesellschaft- Sozialarbeit: Funktionaler Wandel in 75 Jahren*). E diszciplína több évtizedes fejlődése egyszerre jelentette e tárgykör feltérképezését és rendszerbe foglalását, valamint a társadalmi változásokra adott különböző reakciókat. A tanulmány ezt a folyamatot kívánja felvázolni, összekapcsolva ezt a zenének a szociális munkában betöltött szerepével.

Max Weber tekinthető e diszciplína előfutárának, aki már 1921-ben megjelent művében vizsgálta a zene fejlődésének szociológiai hátterét. E téren a neomarxista frankfurti iskola tagja, Theodor Adorno ért el jelentős eredményeket. Nézete szerint a „zene nem csak önmagában való, hanem társadalmi tény is”. A zene társadalmi szerepét az *Anyag tendenciája* című művében fejt ki, a többször kritizált fogalom alatt ő a kompozíciós technikák fejlődésének történelmi meghatározottságát érti.

A tanulmány második részében a német zene fejlődésének utóbbi hetvenöt évről kaphatunk áttekintést. A szerző bemutatja, hogy az egyes korszakokban mely műfajok élveztek prioritást, illetve milyen funkciót töltek be. A századelő historizáló operáit, operettjeit és tánczenéjét a nemzetiszocializmus előretörésével felváltotta a német tradíciókat integrálni hivatott népiesség koncepciója. A háború utáni pluralizálódás magával vonta a zene demokratizálódását; a régi műfajok modernizációját és újak megjelenését. Érdekes leírást kapunk a zenének a német rendszerváltásban betöltött szerepéről, végül az élményközpontú jóléti társadalom zenéhez fűződő viszonyáról.

A zenének a szociális munkában betöltött szerepét szélesebb kontextusban ismerteti a szerző. A huszadik század hajnalától a „műzsai elvet” kívánták érvényesíteni az oktatásban, amely módszer a tudatalatti és a kreativitás fejlesztésének eszközeként tekintett a zenei elemekre, a kollektív improvizáció pedig elősegítette a hallgatók szocializációját. Ez utóbbi elem volt az, amelyet a szociális munka átvett a hetvenes évek elejétől. A szerző kiválóan mutatja be, hogy zenealkotás itt nem mint cél jelenik meg; hanem az alkotás folyamatában rejlő kommunikáció, és annak fejlesztése bír kiemelt jelentőséggel. Az írás Theodor Adorno gondolataival zárul, aki a zene funkcióját – az önmagában vett funkció-nélküliség mellett – a társadalmi ellentmondások materializálódásában találja meg.

Heiko Kleve és Jan V. Wirth (*Theorie-Klavier für vier Hände*) dialógus formájában vizsgálja meg Bangó Jenő munkásságának főbb alapgondolatait és eredményeit. A szerző tudományos tevékenységét négy aspektusból közelíti meg, hivatkozva egyúttal e terület kiválóságainak – különös tekintettel Niklas Luhmannak – a munkásságára. Az első lényeges jellemző a konzekvens *szociológiai perspektíva*. Ezalatt magának a szociálisnak a középpontba

helyezése értendő, egy olyan jelenségnek, amely már nem vezethető vissza további rendszerekre. A szociális immanens tartalma a kommunikáció, amely kapszán a szerzők – Luhmann híres idézete nyomán – azt vizsgálják, hogy az egyén mennyiben tudja magát a szociálist befolyásolni.

A „személyes” szerepe már átvezet a második aspektushoz, a *szociológia rendszerelméleti radikalizálásához*. A rendszerelméleti szociológia mindeddig nehezen tudta elhelyezni a pszichoszomatikus folyamatokat, amelyek az egyén és a szociális viszonyát meghatározták. E szemlélet háttéréként Bangó mutatta ki először a kommunikáció tudatot formáló hatását. A szociológia e szemléletét kívánja az ünnepest áttörni a szociális munka tudományának életre hívásával.

A *szociális munka tudományának megteremtéséhez* – amely a szerzők vizsgálódásának harmadik területét alkotja – az alapul szolgáló szociológiától eltérő szemlélet szükséges. A szociális munka maga a gyakorlat, amely a szociológia merev szemléletén túllépve tudományos kidolgozást igényel. Ez a transzdiszciplinaritás jelenik meg az ünnepest munkáiban. A szerzők Bangó nyomán arra világítanak rá, hogy a szociológiai rendszerelmélet csak egy a szociális munka által felhasznált tudományok közül.

A negyedik aspektus tárgyát az a szemlélet képezi, amellyel a *lokális jelenséget* össze tudta kapcsolni a *globális folyamatokkal*, és így áttekinthetővé tette a transzmodern társadalmak életvezetésének különböző problémáit.

Bangó Jenő a szociális munka tudományának úttörője, aki e diszciplína luhmanni értelemben vett komplexitását más tartalommal töltötte meg egyéb referenciák beépítésével. Stílusa, ötletei nem moralizálóak, nyitva hagyják a lehetőséget a további értelmezésnek – mutat rá Kleve és Wirth.

Pethő László Ernst Abbe fizikus, optikus és szociális munkás életműve előtt tiszteleg *Egy karakteres német szociálpolitikus életművéről* című írásával. A tanulmány röviden elemzi a Jéna városában működő Carl Zeiss Alapítvány által fenntartott optikai üzem szociális intézkedéseit, melyek kezdeményezője Abbe volt. Az intézkedések illeszkedtek a századforduló szociálpolitikai elképzeléseibe, például Bismarck társadalombiztosítás fontosságáról vallott nézeteihez, a nyolc órás munkarendhez. A felnőttoktatás fontosságát is felismerve az Alapítvány alapszabályában megjelent az üzem fejlesztési céljaival kapcsolatos továbbképzés gondolata. Pethő a tanulmány végén kitér Abbe életművének utóéletére is, így például a halálának 100. évfordulóján (2005-ben) tartott rendezvény-, konferenciasorozatra.

KITEKINTÉSEK

Bangó Jenő Esztergomban és Bécsben folytatott teológiai tanulmányokat, s így az olvasó nem csodálkozik azon, hogy teológiai írás is helyet kapott az emlékkötetben. *Gaál Endre* írásában (*A jó pásztor: egy bibliai kép üzenete*) a jó Pásztor képének megjelenését elemzi mind az Ószövetségben, mind az Újszövetségben. Mielőtt a Biblia szövegének elemzésébe kezdene, röviden megnézi a pásztor-kép megjelenését az ókori bibliai Kelet kultúrájában. Összefoglalóan elmondható,

hogy az uralkodók gyakran élnek a pásztor és a nyáj közötti gondoskodó kapcsolatra való utalással, magukat jó pásztorokként jellemzik. Az Ószövetség szövegeit tanulmányozva megállapítható, hogy a kezdeti időkben nem találunk pásztor metaforákat, majd a babiloni fogság, annak megszűnése után fordulnak elő inkább a jó pásztorra jellemző leírások: „ölebe veszi bárányait, jó legelőt biztosít, egybegyűjti őket, vezeti őket, jóllakítja, a betegeket, gyengéket bekötözi, orvosolja, teljes biztonságban”.^[12] (A szerző kiemeli, hogy az Ószövetségben a jó pásztori kép szembe van állítva a választott nép hamis, rossz vezetőivel. Ezzel szemben az Újszövetségben nem találunk negatív pásztorképet. Istent az Újszövetségben sem nevezik pásztornak, de a szinoptikus evangélistáktól kezdődően Názáreti Jézus küldetésében a jó Pásztort látják, s mindez Szent János evangéliumában csúcsonylik ki. Gaál több oldalon keresztül részletesen elemzi a Szent János-i leírást.

B. Nagy Ottó esszéjében (*Az idő*) az időről értekeznek. A tanulmány nagy érdeme, hogy a szerző bár a szerves kémia kutatója, ennek ellenére a tanulmány tágabb olvasói kör számára is élvezhető, s mindez a szerző széles nyelvi és irodalmi aforizmáinak is köszönhető. A tanulmány célja ráirányítani a figyelmet arra, hogy az idő meghatározott szerepet játszik a tudományokban.

B. Nagy János írása (*A szén nanocsövek alkalmazási lehetőségei*) a tanulmánykötet tartalmi spektrumát szélesíti, hiszen egy természettudományos tárgyú írással állunk szemben. A szén nanocsövek „rendkívüli tulajdonságai, (többek között páratlan rugalmasság, hajlékonyság, szakítószilárdság és hőstabilitás) alapján ígéretes jövőt jósolnak neki például mikroszkopikus robotok, ütközésnek ellenálló autókarszériák és földrengésbiztos épületek szerkezeti anyagaként. Első alkalmazásukat azonban az elektromos tulajdonságaiknak köszönhetik.”^[13] A nanocsövek alkalmazási jelentősége az, hogy kis méretükből adódóan kisebb az energiaszükségletük, s ez nem elhanyagolható szempont a környezet megóvása érdekében.

Horn András, Baselben élő irodalmár tanulmánya (*Vázlat egy empirikus tragikum-elmülethez*) a tragikum értelmezéséhez kíván egyfajta empirikus fogódzót nyújtani. Két megközelítést alkalmaz a tragikum fogalmának elemzésekor: először megnézi a tragikum reprezentációját a mindennapi szóhasználatban, majd a világirodalmi példák segítségével hívásával a tragédiák egyes közös jellemzői által. A hétköznapokban négy esetben szoktak valamit tragikus jelzővel illetni: ártatlan, nem-megszolgált szenvedéskor; korai és/vagy baleset okozta halálkor; öngyilkosságok kapcsán. A szerző elgondolkodtató meglátása szerint a mindennapok tragikum fogalma lényegében a tragédiák tragikum fogalmából ered egyes jellemzők kiemelése és önállósítása által. A mindennapi jelentéstől eltérően az ún. technikai, irodalomtudományi tragikum fogalom nem elégszik meg egy-egy mozzanattal, hanem több együttes feltétel megvalósulásával vívja ki ezen minősítést. Véleményünk szerint ezen hat kritérium összegyűjtése és elemzése

[12] I. m. 177.

[13] I. m. 116.

képezi a tanulmány fő nívumát. Horn a tragikumoknak a következő hat mozzanatát fogalmazta meg: szenvedés vagy akár halál; a „helyzet”: kiszolgáltatottság egy amorális szükségszerűségnek; a „jellem” következménye: az önrontás; a tragikus hős vétkeisége; ami pozitív és felemelő a tragikus kifejeletben; ami megrázó a tragikumban. A fenti jellemzők leírásánál a szerző tudatosan törekszik arra, hogy irodalmi példákkal igazolja azokat, s ezzel olvasmányosabbá teszi a tanulmányát.

Horn András tanulmánya egy olyan gondolattal zárul, amely meglátásunk szerint egyben egy új tanulmány kiinduló gondolatát jelenthetné. E gondolat arra utal, hogy miért olyan nehéz élvezni a tragédiákat, főleg a korunkban. A válasza — s egyben a tanulmány zárómondata: „A vígjáték hazudik, a tragédia igazat mond.”^[14]

Bangó Jenő több tanulmányában foglalkozott választott hazája, Belgium egyik nyelvi közösségének, a Német Nyelvű Közösségnek a helyzetével. E népcsoport sajátos alkotmányos státuszán felül azért élvez megkülönböztetett figyelmet, mivel az ünnepezt e Közösség székhelyén, Eupenben él. *Karl Heinz Lambertz*^[15] és *Stephan Förster 25 Jahre Deutschsprachige Gemeinschaft Belgiens* című tanulmányukban ennek kapcsán adnak áttekintést e csoport aktuális helyzetéről, felvázolva a fejlődés várható irányait.

A versailles-i békeszerződés után a Németországtól Belgiumhoz került német nyelvű területek lakossága 1984-től élvez azonos jogokat a többi nyelvi közösséggel. Jelenleg Belgium a szövetségi államiság sajátos válfajával rendelkezik; alkotmánya alapján területét egyaránt lefedi a három *nyelvi közösség* (flamand, francia, vallon), a három *régió* (Vallon Régió, Flamand Régió és Brüsszel Fővárosi Régió), a tíz *tartomány* és a négy *nyelvi terület* (holland, francia, német és a kétnyelvű Brüsszel-Főváros). Habár ez utóbbiak nem képeznek területiális egységeket, *de facto* azonban a közösségek és régiók kialakításának alapjául szolgáltak.

A szerzők jól érzékeltetik e bonyolult rendszer ellentmondásait a Német Nyelvű Közösség helyzetén keresztül. A belga alkotmány elválasztja egymástól a régiók és a nyelvi közösségek hatásköreit, a kilencvenes évektől azonban egyre több kompetenciát ruháznak a Német Közösségre, ezek egy része a Vallon Régiótól, illetve az ennek részét képező, a németeknek otthont adó Liège tartománytól származik.

Figyelemre méltó, ahogy a Német Nyelvű Közösség helyzetét az *európai kisebbségvédelem* szempontjai alapján vizsgálják meg a tanulmány harmadik részében. Annak ellenére, hogy az anyanyelv használatának joga elvben valamennyi német ajkút megillet, a közintézmények gyakorlata sokszor ettől eltérő képet mutat. A törvényszövegeknek csupán egyhatoda érhető el német nyelven; a szövetségi minisztériumok általában háromnyelvű honlapokat működtetnek, a harmadik azonban a holland és francia mellett gyakran az angol; a bíróságokon

[14] I. m. 189.

[15] Karl Heinz Lambertz a belgiumi Német Nyelvű Közösség miniszterelnöke.

léteznek ugyan német nyelvű tanácsok, azonban a kiválasztási eljárás francia nyelven zajlik.

Lambertz és Förster a Német Nyelvű Közösség és Belgium jövőjéről szóló fejtegetéssel zárja írását. Mivel Valloniában és Flandriában a régiók már számos funkciót vettek át a nyelvi közösségektől, illetve a Német Közösség immár vegyes hatásköröket gyakorol, a szerzők egy klasszikus szövetségi állami felépítés kialakítását tartják megfelelőnek a belga állam számára. A feladatok és hatáskörök minél egyértelműbb megfogalmazása képezheti ugyanis alapját a hetvenötézes lélekszámú német közösség hatékony működésének és további fejlődésének.

Gombos József tanulmánya (*The altering finnish Image of Hungary as a political Entity*) a nemzeteken túlmutató identitások egy speciális típusához, a nyelvrokonságon alapuló finnugor önazonosság megéléséhez kapcsolódik; a szerző ennek egy sajátos szegmensét, a finn Magyarország-kép alakulását mutatja be az 1848 és 1956 közötti időszakban. E viszonyulás jobb megértése céljából elsőként arról kapunk leírást, hogy a svéd, majd az orosz uralom milyen hatásokkal volt a finn társadalom fejlődésére, illetve hogy e két ország miként tekintett e keleti, illetve nyugati tartományra. A svédek mindig gazdaságilag alulfejlett, provinciális területnek tartották a finnek által lakott országrészt, amelynek lakói a természeti adottságok folytán gyakran ténylegesen teljes elzártságban éltek. Az oroszok ezzel szemben inkább a Nyugathoz tartozónak vélték az 1809-ben hozzájuk került finn területeket. A náluk ismeretlen szabad parasztság és az erős civil társadalom mind e képzetet erősítette. A két kultúra határán élő nép nemcsak a szomszédos hatalmakhoz viszonyult különbözőképp az egyes korszakokban, hanem a távoli rokonhoz, a magyarsághoz is.

A nyelvi rokonság felfedezése utáni, kezdeti időszakban a finn értelmiség körében kifejezetten pozitív visszhangra talált e kapcsolat ténye. Az orosz elnyomás alatt élő északi nép számára vonzó volt az évezredek hagyományokkal rendelkező magyar állam. Ellenben a haza elit kezdetben elutasította a rokonság gondolatát, mélyen élt bennük az Attila hunjaitól való származás tudata. Ezer-nyolcszáznegyvennyolc sikereit a finnek elismeréssel fogadták; a forradalmi Kossuth helyett azonban inkább a kompromisszumra kész Deákot értékelték. A hazánkról alkotott historizáló-romantikus kép alapjaiban változott meg az első világháborút követően. A függetlenségét elnyerő, demokratikus Finn Köztársaság immár kritikusan tekintett az autokratikussá váló, félfedális Magyarországra. A negyvenes évek eleje újabb fordulatot eredményezett; a közös eszmék és célok révén – ilyen volt az elvesztett területek visszaszerzése vagy a kommunizmus- és szovjetellenesség – erősödött a sorsközösség érzése a két nép között. A második világháború után mindkét állam a szovjet érdekszférába került; míg azonban Finnország megőrizhette függetlenségét, Magyarország a keleti blokk részévé vált. A szerző az írást az 1956-as forradalom eseményeinek finn recepciójával zárja. Ezen keresztül megismerhetjük az ún. *finnlandizáció* sajátosságait is, amely a politikai egyensúly fenntartását jelentette a Szovjetunióval. A tanulmány mindezekon felül a két nemzet kapcsolatát meghatározó számos egyéb aspektusra világít rá.

A tanulmánykötet nemcsak tudományos munkákat tartalmaz, helyet ad személyes hangvételi írásoknak is. *Szladek Szük Zsuzsanna* a saját pályafutásán keresztül, *Das Glück und die Weltwirtschaftskrise* című írásában mutatja be, hogy hazája elhagyása után Bangó Jenő hozzáértő segítsége mennyiben járult hozzá a szakmai előrehaladásához. E múltbéli szerencsés találkozás vezet át a jelenben rejlő lehetőségek megragadásának esélyeihez. A világgazdasági válság kapcsán a szerző a környezetvédelem fontosságára hívja fel a figyelmet. Az anyagi javaknak a modern társadalmakban zajló indokolatlan mértékű felhalmozását elutasítva a tudatosságot és a lényegesre való koncentrálást helyezi előtérbe. A válság alkalmat adhat tehát a fogyasztói szokások újragondolására. Hétköznapi példákon keresztül mutatja be a tudatos energiafelhasználás módjait, amelyek hozzájárulhatnak a klímaváltozáshoz hasonló természeti folyamatok megállításához. A megfelelő tanulságok levonásával így akár szerencsésen is zárulhat a jelenkor világgazdasági válsága.

A fent bemutatott ünneplő kötet tanulmányai szorosan kapcsolódnak Bangó Jenő identitásához. A szerteágazó tudományterületeken tevékenykedő pályatársaktól és barátoktól származó írások az adott szakterület lényeges problémáit érintve remélhetőleg felkeltik a figyelmes olvasó érdeklődését a társadalomtudományok iránt. Az általunk három fő tematikus csoportba rendezett tanulmányokon kívül az olvasó más tudományterületeket érintő írásokat is találhat a kötetben, amelyek a nanotechnológiától a teológiáig terjedő spektrumban tárgyalnak különféle problémákat. A kötet kézbevételeivel az olvasó egyrésztől betekintést kap a szerző által tanulmányozott területről, elmélyítve ezzel meglévő tudását, emellett lehetősége van más társadalomtudományi területek eredményeire is kitekinteni, ami az érdeklődőt akár motiválhatja bizonyos problémák részletesebb megvizsgálására, utána olvasásra is; ez a lehetőség pedig arra utal, hogy érdekes, olvasásra érdemes könyvet tartunk a kezünkben.